

Knižná kultúra v Banskej Štiavnici

Celoslovenské semináre o knižnej kultúre iniciované Spolkom slovenských knihovníkov, Slovenskou národnou knižnicou MS, Historickým ústavom SAV a ďalšími inštitúciami sa pomaly stávajú tradíciou. Ich význam spočíva v tom, že upriamujú bádateľskú pozornosť na určitý región, a tým podnecujú jeho výskum z hľadiska rôznych vedeckých disciplín. Preto sa na tomto podujatí stretávajú historici, literárni historici, jazykovedci, kunsthistorici a knihovníci. Ich pohľady na knižnú kultúru takto dohromady podávajú celostnejší obraz jednotlivých lokalít a regiónov, ktorý nám v súčasnosti ešte stále chýba.

Seminár pod názvom *Knižná kultúra v Banskej Štiavnici* sa konal v tomto krásnom a historicky bohatom meste v dňoch 17.-19. 11. 1999. Do kultúrnej atmosféry mesta uviedol prítomných Daniel Šovc, miestny evanjelický farár, príspevkom *Slovo a kniha*. Knižná kultúra v Banskej Štiavnici bola v minulosti spojená s vyspelým školstvom, ktoré reprezentovalo najmä evanjelické lýceum, piaristické gymnázium a banícka akadémia, ktorá dala mestu univerzitný ráz.

V prvom bloku seminára boli prednášky zamerané na štiavnické tlačiarne a ich pôsobenie. Július Valach (Banská Bystrica) v príspevku *Dejiny banskoštiavnických kníhtlačiarní* podal historický prehľad o fungovaní tlačiarní od 16. storočia až do dnešnej doby. Kým o ranej fáze banskoštiavnického kníhtlačiárstva sú známe veľmi torzovité informácie, lepšie je zdokumentovaný jeho rozvoj v 18. a najmä v 19. storočí, ktorý vtedy súvisel s pôsobením baníckej a lesníckej akadémie. Významným banskoštiavnickým tlačiarom bol Ján František Sulcer.

Sulcerovej tlačiarňi sa v príspevku *Tlačiareň Jána Františka Sulcera na prelome 18. a 19. storočia* podrobnejšie venovala Monika Nagyová (Banská Bystrica). V produkcii tlačiarne prevažovali príležitostné tlače (príležitostná poézia, kázne a prihovory). Tvorili až jednu tretinu celkovej produkcie. Ďalšiu časť produkcie predstavovali pentameny – podklady pre školské skúšky, piesne a vyhlášky.

Eva Augustínová (Bratislava) pripravila základnú evidenciu tlači 18. storočia. Svoj príspevok *Banskoštiavnické tlače 18. storočia* spracovala na základe databázy Národnej knižnice v Martine, v ktorej má knižná kultúra Banskej Štiavnice osobitné miesto. Výsledkom projektu bude publikácia *Tlače 18. storočia*. E. Augustínová upozornila na historický význam príležitostných tlači, ktoré prispievajú k poznávaniu kultúrneho a spoločenského života mesta v jednotlivých obdobiach, oboznamujú nás s biografickými údajmi významných osobností a vzdelancov, dokumentujú kontakty a vzťahy, ktoré medzi sebou rozvíjali.

Medzi tlačami, ktoré vychádzali v Banskej Štiavnici mali popredné miesto kalendáre. V príspevku *Banskoštiavnické slovenské kalendáre* o nich informovala Želmíra Gešková (Bratislava). Prvý kalendár pod názvom *Nejdokonalejší nový a starý kalendár* začal vychádzať v roku 1836. Kalendár obsahoval informačnú časť – zoznam jarmokov, pôšt, úrokové tabuľky. V súlade s dobovou módou podával prehľad o geneológii cisárskych rodov. V zábavnou-poučnej časti kalendára nechýbali rozprávky, facécie, anekdoty, hádanky.

Prvý blok prednášok uzavrelo vystúpenie riaditeľa Národného bibliografického ústavu v Martine Miloša Kovačku, ktorý oboznámil prítomných s novými publikáciami venovanými knižnej kultúre: *Tlače 16. storočia z tr-*

navských knižníc, *Preklady slovenskej literatúry v nemeckých krajinách, Bibliografia dramaticko-inscenačného umenia* a ďalšie.

Druhý rozsiahly blok seminára obsahoval príspevky venované štiavnickým historickým knižniciam a knižným fondom, významným vzdelancom, učeným spoločnostiam a školám, ktoré súviseli s rozvojom knižnej kultúry v tejto lokalite.

Referát Kamily Fircákovéj (Bratislava) *Historické knižnice Banskej Štiavnice* vychádzal z pokusu o pasportizáciu historických knižných fondov mesta. Najstaršou známou knižnicou v Štiavnici bola farská knižnica z druhej polovice 15. storočia. Najstaršou súkromnou zbierkou kníh bola knižnica hlavného notára mesta Baltazára Störka z konca 15. storočia, ktorý udržiaval kontakty s významnými súvekými osobnosťami. Významné boli školské knižnice – evanjelického lýcea, jezuitského gymnázia a banickej akadémie. V 19. storočí pribudlo viacero nových knižníc – spolkových a verejných – pri štátnych a mestských úradoch.

Adriana Fančovičová (Banská Štiavnica) informovala o súčasnom stave historických knižných fondov (*Zachované historické knižné fondy v Slovenskom banskom múzeu v Banskej Štiavnici*). V druhej polovici 19. storočia zaznamenávame snahy o založenie mestského múzea, ktoré bolo nakoniec otvorené až v roku 1900. V roku 1927 bolo založené aj ďalšie múzeum – Múzeum Dionýza Štúra. Dnešné Slovenské banské múzeum vzniklo v roku 1964. Vtedy došlo aj k zjednoteniu knižných fondov jeho predchodcov. Fond múzea dnes tvorí 17 833 knižných jednotiek.

Knižnú kultúru Banskej Štiavnice významne reprezentuje literárna tvorba Petra Fradelia, o ktorej referovala Eva Frimmová (Bratislava) (*Humanistické tlače banskoštiavnického rodáka Petra Fradelia*). Upozornila na skutočnosť, že Fradeliova pomerne rozsiahla literárna činnosť nie je dodnes zhodnotená. Vo svojej dobe bol považovaný za vý-

znamného vzdelanca – udržiaval živé kontakty s panovníckymi dvormi i s uznávanými európskymi učencami. E. Frimmová osobitne upozornila na teoretický právnický traktát *Bonus iudex*, v ktorom autor rozoberá ideálne sudcovské vlastnosti. Zaujímavá je aj Fradeliova korešpondencia, ktorá zostala literárnevedným a historickým výskumom doposiaľ nepovšimnutá.

Alexandra Dekanová (Bratislava) sa vo svojom príspevku *Banskoštiavnický rodák Dávid Czwittinger a jeho Specimen Hungariae literatae* sústredila na ďalšiu z významných banskoštiavnických osobností. Podstatnú časť jej referátu tvoril výklad názvu jedného z prvých diel uhorskej *historie litterarie*. Titul navrhl prekladať ako *Ukážka uhorskej vzdelanosti*. V ďalšej časti hovorila o koncepcii diela a o niektorých heslách, ktoré predstavujú rôzne typy vzdelancov Uhorska.

Spomenuté dielo Daniela Czwittingera bolo doposiaľ nesprávne interpretované. Jeho význam sa redukoval na literárnohistorickú príručku alebo na prvý pokus o bibliografiu uhorského písomníctva. Tohto problému sa dotkla Gizela Gáfriková (Bratislava) v referáte *K problému dobových prameňov Czwittingerovho Specimen Hungariae literatae*. Upozornila na vzťah *Specimen* k súvekému nemeckému (J. F. Reimann, Ch. A. Heumann) a k anglickému (W. Cave, F. Bacon) písomníctvu.

Viacerí banskoštiavnickí mešťania si buďovali vlastné knižnice. K nim patrili aj súkromní banskí podnikatelia-waldbürgerovia, o ktorých informoval Viliam Čičaj (Bratislava) (*Waldbürger a jeho knižnica*). Zistil údaje o 22 súkromných knižniciach waldbürgerov. Na základe súpisov ich majetkov identifikoval 160 autorov, medzi najpopulárnejších (podľa frekvencie výskytu) patrili M. Luther, E. Rotterdamský, T. Kempeský, F. Melanchton, J. Flavius, Cicero, G. Boccacio, N. Chytraeus. Je zaujímavé, že v týchto súpisoch má slabé zastúpenie banícka literatúra.

Osobnosť Pavla Kyrmezera, rodáka z Banskej Štiavnice, priblížila Angela Škovie-

rová (Bratislava) v prednáške *Pavol Kyrmezer a jeho vzťah k Slovensku*. Podrobne sa venovala životopisu autora a jeho rozporuplnému pôsobeniu v Jednote bratskej.

V rámci diskusie sa na seminári hovorilo aj o probléme malého rozvoja kníhtlačiarstva na strednom Slovensku. Týmto problémom sa zaoberal aj David P. Daniel (Bratislava) v referáte *Knihy a šírenie reformácie v banských mestách*. Sformuloval tri hlavné príčiny tohto stavu. Prvou bola skutočnosť, že vývoj kníhtlače v Uhorsku neprebíhal súčasne so šírením reformácie. Nízka bola aj kúpyschopnosť obyvateľstva, ktoré tak nevytváralo dostatočný trh. Tretím dôvodom boli nepriaznivé zákony vydané panovníkom Rudolfom II., ktoré zakazovali šírenie heretických kníh.

Najproduktívnejším kníhtlačiarom v 17. storočí bol B. G. Gründer. Jeho tlačiareň často realizovala požiadavky banskoštiavnického evanjelického lýcea. Tejto téme sa osobitne venovala Marta Fórišová (Bratislava) (*Bratislavská tlačiareň B. G. Gründera v službách banskoštiavnického evanjelického lýcea*). Pre spomenuté lýceum vydával Gründer učebné texty, divadelné texty, exámeny, teologické dišputy.

Poslednou prednáškou tohto bloku bolo vystúpenie Miloša Kovačku na tému *Tablicova knižnica učenej spoločnosti banského okolia a študentské rukopisné časopisy v Banskej Štiavnici v 19. storočí*. Torzo Tablicovej knižnice sa v súčasnosti nachádza v Slovenskom banskom múzeu. Skladba knižnice učenej spoločnosti nie je jednoznačne doložená, lebo knihy sa rozptýlili v knižniciach študentských banských spoločností. Samostatnú časť prednášky venoval M. Kovačka študentským rukopisným časopisom. Pravdepodobne prvým rukopisným slovenským literárnym časopisom bol časopis *Večerní doby*. Okrem neho sa v Štiavnicí vydávali *Listy vzájemnosti*, *Štiavnický zábavník*, *Útle puky*.

V treťom bloku sa prednášajúci venovali rozvoju technickej vzdelanosti v súvislosti

s Baníckou a lesníckou akadémiou v Banskej Štiavnici.

Miroslav Kamenický (Bratislava) zoznánil prítomných s probierbuchmi – skúšobníkmi knihami v príspevku pod názvom *Obsahová náplň probierbuchov so štiavnickou provenienciou*. Skúšobníctvo predstavovali pokusy s použitím rôznych chemicko-quantitatívnych metód, pomocou ktorých sa zisťovalo zloženie produktov baníckej a hutníckej činnosti. Probierbuchy zaznamenávali podrobne celý priebeh jednotlivých pokusov a používali sa aj ako učebnice. Vedecká a technická literatúra až do osvietenského obdobia zostávala väčšinou v rukopisnej podobe, keďže až do panovania Jozefa II. bol prísny zákaz zverejňovať nové technologické postupy.

Jozef Vozár (Bratislava) venoval pozornosť technickej literatúre v banskoštiavnických archívoch a knižniciach, v ktorých sa nachádzajú jednak diela popredných európskych vzdelancov (Agricola), jednak práce vychádzajúce z výskumov na území Slovenska. Nerastné bohatstvo Slovenska spracoval jezuita Atanázius Kirschner. V tomto ohľade venovali Slovensku veľkú pozornosť aj mnohí cudzinci (napr. J. Z. Argenstein zo Švédska).

V referáte *Prvé banícke učebnice profesorov Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici* informoval Eugen Kladivík (Banská Štiavnica) o vedeckej a pedagogickej činnosti jej profesorov. Jedným z najvýznamnejších bol v 18. storočí Mikuláš Koda. Vo svojich učebniciach sa venoval popisu súvekých banských zariadení. Iný významný pedagóg, profesor Delius, sa zaslúžil o založenie nového študijného odboru – náuky o banských dielach a napísal učebnicu *Úvod do baníctva* (1773), ktorá v tom čase obsiahla celú základnú látku banských vied – vývoj a dejiny baníctva, banskú geológiu, ekonomiku, banské diela.

O významných pedagógoch a ich samostatných dielach – učebniciach informovali aj príspevky Ivana Herčku (Banská Bystrica) *Učebnice mineralógie a geológie profesorov*

Baníkovej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici a Milana Hocka (Banská Štiavnica) *Výuka v učebniciach banského meračstva na Baníkovej akadémii v Banskej Štiavnici*.

Erika Brtáňová a Timotea Vráblová (Bratislava) sa zamerali na latinské periodikum *Novi ecclesiastico-scholastici annales*, ktoré vydával banskoštiavnický rodák S. Ambrozius. Tento štvrťročník bol určený uhorským vzdelancom, v duchu osvietenských snáh informoval o rozvoji školstva a živote protestantskej cirkvi. Bol pokusom o spoluprácu evanjelických a kalvínskych vzdelancov. Pravidelne prinášal recenzie najnovšej literatúry uhorskej i zahraničnej proveniencie. Tento typ príspevkov dokumentuje dobové ponímanie žánru recenzie.

Z diskusných príspevkov, ktoré odzneli po tomto bloku prednášok, treba spomenúť aspoň vystúpenie Václava Pumprleho (Přerov), ktorý podal prehľad dejín tlače v Olomouci (tohto roku si pripomíname 500. výročie vzniku tlačiarstva v Olomouci) a Gabriely Žibritovej (Bratislava), ktorá poukázala na to, že vo vzťahu k vývoju knižnej kultúry treba brať do úvahy aj kontakty Banskej Štiavnice s nemeckými krajinami, ktoré sa intenzívne rozvíjali aj v oblasti kníhkupectva a druhotne ovplyvnili aj rozvoj tlačiarstva. Bolo by dobré zamerať pozornosť historického bádania aj na kníhviazačov a kníhkupcov – táto téma doteraz nebola spracovaná.

Posledný deň seminára bol venovaný knižnej kultúre v širšom kontexte. Elena Krasnovská a Jana Skladaná (Bratislava) predniesli referát na tému *Jazykové pamiatky z Banskej Štiavnice*. Na textoch 16.-18. storočia si všímali, ako sa prejavoval domáci hovorový úzus v predpisovnom období slovenčiny. Ako prameň im poslúžili administratívno-právne písomnosti z archívneho výskumu Jána Doruľu. V textoch sa vyskytujú prvky štiavnického dialektu, ktorý patrí do hontianskeho nárečia, nie je teda výrazne charakteristickým nárečovým celkom. Pozoruhodné rozdiely medzi

jazykom mesta a dediny boli dokumentované na príkladoch z Banskej Štiavnice a jej okolia (napr. tvrdá výslovnosť v meste, mäkká v okolitých dedinách).

Katarína Závadová (Bratislava) prezentovala prítomným zaujímavú grafickú zbierku z kaštieľa Svätý Anton. Pozoruhodná zbierka 126 medirytín a 128 graffik – panoramatických pohľadov na rôzne európske mestá od Londýna až po Konštantinopol, ktorých autorom je Fridrich Bernard Werner, predstavuje jedinečný konvolút, ktorý svojím rozsahom nemá obdobu v porovnaní s inými európskymi zbierkami. Táto kolekcia vedúť je vzácna nielen z umeleckého hľadiska, ale prináša aj zaujímavé historické informácie. Zachytáva totiž urbanistický obraz miest ešte pred búraním hradieb, poskytuje autentické záznamy o ich architektúre a extraviláne.

Príspevok Jarmily Kašparovej (Praha) *Knižní vazby španělských tisků* priamo nesúvisel s problematikou banskoštiavnickej knižnej kultúry, bol však veľmi inšpiratívny, pretože priniesol informácie z výskumu zameraného na špecifické problémy identifikácie knižných diel.

Podnetný bol aj referát ďalšieho českého kolegu Václava Pumprleho *Historické knižní fondy Muzea Komenského v Přerově*. Podal totiž pre slovenských bádateľov veľmi cenné informácie – prehľad slovacích fondů podľa jednotlivých období i miesta tlače.

Vladimír Bukovský (Martin) sa venoval okruhu problémov, ktoré súvisia s prípravou historických tlačí na expozičné účely. Informoval o súčasných trendoch práce s historickými tlačami, ktoré ilustroval na príkladoch z Vatikánskej knižnice.

Trojica študentov z Filozofickej fakulty UK v Bratislave – Jana Jelínková, Miriam Poriezová, Ľudovít Zupko – v súvislosti s medzinárodným informačno-knižničným spracovaním dát sformulovala zaujímavý problém, ktorý sa stal podnetom ďalšej diskusie: *Rok 1830 ako predpokladaný periodizačný predel*

v dejinách knižnej kultúry na Slovensku. Podľa stanoviska európskeho konzorcia (Brusel, november 1999) je tento dátum považovaný za medzník, ktorý bol stanovený na základe niekoľkých kultúrno-spoločenských fenoménov (industrializácia výrobných postupov, začiatok vydávania pravidelných periodík a seriálov, národné spracovanie bibliografie). Je možné ho aktualizovať podľa historických podmienok jednotlivých európskych krajín v rozpätí rokov 1830-1850.

Seminár potvrdil, že mesto Banská Štiavnica v minulosti prispelo významnou mierou nielen k civilizačnému, ale aj ku kultúrnemu pokroku.

Erika Brtáňová a Timotea Vráblová

Nitrianska konferencia o tvaroslovnej interpretácii umeleckého diela

Problematika interpretácie je takpovediac večnou témou výskumov nitrianskeho Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie. Na pevných základoch „mikovskej“ tradície sa neustále rozširuje jej rozsah i význam, a to nielen v individuálnych vedeckých aktivitách (mám na mysli predovšetkým pragmatickú estetiku), ale aj v kolektívnych projektoch ústavu.

Viacrozmerná povaha umeleckého diela daná nutnosťou zakódovať výpoveď do určitej podoby, formy, tvaru a zároveň emočno-racionálna ambivalentnosť recepcného aktu si nárokuje na permanentný a sústredený záujem o korektný spôsob jeho uchopenia, v ktorom by sa plnohodnotne spájala odbornosť so zážitkovosťou a vedecký jazyk by nelikvidoval recepcnú životnosť diela. Jednou z odpovedí na túto výzvu je aj trojročný projekt nitrianskeho ústavu zameraný na problematiku inter-

pretácie umeleckého textu. Cyklus každoročných medzinárodných stretnutí (*Od recepcie k morfológii umeleckého diela* – jeseň 1997; *Pragmatika umeleckej kompozície* – jeseň 1998) zavŕšila 6. a 7. októbra 1999 konferencia, ktorej téma bola sformulovaná do názvu *Tvaroslovná interpretácia umeleckého diela*. Dvojďňové stretnutie bolo priamou reakciou na stále aktuálnu a naliehavú požiadavku „objasňovať tvar umeleckého diela so zreteľom na jeho živú pôsobnosť, recepcný účinok, reálne zakúšanú estetickú hodnotu, ľudský zmysel, čiže s ohľadom na jeho pragmatický dosah“ (Ľ. Plesník, vedecký garant projektu). Špecifikom tohto stretnutia bola predovšetkým požiadavka priamej interpretácie konkrétneho umeleckého diela, reprodukovateľného v plnom rozsahu spolu s príspevkom. Takto sa mala naplniť perspektíva priamej konfrontácie vlastného recepcného zážitku s interpretačným zásahom iného recipienta. Práve odklon od abstraktnej povahy teórie a požiadavka jej priamej aplikácie ponúkli účastníkom stretnutia možnosť preukázať službu nielen umeleckému dielu, ale aj jeho interpretácii, ktorá sa rovnako ako ono samo môže stať existenciálne dôležitou alebo aspoň opodstatnenou v zmysle „eudaimologickým: ako intervencia do života prinášajúca zmenu jeho kvality, a to aj v aspekte neutilitárnosti, nezainteresovanosti, čistoty a kontemplatívnosti“ (Ľ. Plesník).

Nie všetkým autorom sa v rovnakej miere žiadalo reflektovať vzťah medzi tvarom umeleckého diela a zážitkom. Napríklad František Všeticka inklinoval svojou interpretáciou Dykovej básne skôr k izolovaniu teoretického rozboru umeleckého textu od zážitkového, prípadne existenciálneho významu, ktorý by umelecké dielo mohlo aj prostredníctvom svojho tvaru pre recipienta nadobudnúť. Prísnou a dôslednou analýzou textového tvaru (s prihliadnutím na osobnosť autora a na dobu, v ktorej tvoril), sa Všeticka de facto vyslovil za objektívnosť a jednoznačnosť výkladu umeleckého textu. Zároveň odmietol silnejúcu ten-